

DAINIUS MAIRONIS: POEZIJOS
SKAITYMAS INDOEUROPEISTO
AKIMIS

Pastaraisiais metais publikavęs reikšmingų kultūrologinių darbų (pradėjęs nuo *ryto ratų ritimų*, tęsęs tyrinėjimu apie *krosnį lietuvių kultūroje, vėjo įvaizdį, Vyčio simboliką*)¹ iki poetikos tyrinėjimų (*Donelaičio poezijos*)², Dainius Razauskas sėkmingai mėgina Maironio kūrybą perskaityti kaip indoeuropietišką (kartais nuklįsdamas į plačius gretinamuosius apibendrinimus už ide. pasaulio ribų) tekstą ir jo paslaptį, rekonstruodamas ir aktualizuojodamas išblukusias reikšmes³. Lingvistinis žiūrėjimas leidžia pamatyti užmaskuotas ar išblėsusias reikšmes, panašiai kaip etimologinio žodyno žinovas žodyje *egėlė* išvelgia *adatą*, o žodžių (nors ir abiejų dangišku) *dievas* : *debesis* santykiyje – *giedrą* : *apsiniaukusį* dangų. Galimas dalykas, kad su šia knyga į poezijos tyrinėjimus at-

1 Dainius Razauskas–Daukintas. *Ryto ratų ritimai: pagrindinio kosmologinio modelio rekonstrukcija su etimologiniais priedainiais*, Vilnius: Pradai, 2000; *Vėjūkas: lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinių wəjūg / wəjyġ)*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004; *Vytis simbolikos požiūriu: baltas raitelis su iškeltu kalaviju raudoname lauke*, Vilnius: Aidai, 2008; *Krosnis mitologijoje: baltų mitologijos ir ritualo tyrimai*, Vilnius: Aidai, 2011;

2 Dainius Razauskas–Daukintas. *Mitiniai vaizdiniai Donelaičio „Metuose“: pastabos parašėse*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

3 Dainius Razauskas–Daukintas. *Maironis: praamžės tradicijos dainius*: [monografija], Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016. – 292 p.

eina ir įsitvirtina požiūris, kad teksto, kurio sandarą valdo Romano Jakobsono nusakyta poetinė funkcija, prasmę ir esmę sudaro toli gražu ne vien sinchroninės reikšmės. Mokslininkui, gerai išmanančiam šiuolaikinės lyginamosios istorinės gramatikos principus ir teorijas, svarbūs tekste slypintys diachroniniai pamatai, dažno skaitytojo gal ir nujaučiami, tačiau liekantys neįvardyti.

Monografijos pradžioje brėžiamos tyrinėjimo gairės: „Maironis čia bus skaitomas *senosios* [kursyvu išskirta mano – S. V.] tradicijos akimis. Pirmiausia, žinoma, atsižvelgiant į senąją lietuvių tradiciją – mitologiją ir tautosaką“ (p. 9), toliau šis tikslas konkretinamas, teigiant, kad galimà senosios lietuviškos tradicijos rekonstrukcija, nors autoriaus ir skaitytojo, t. y. interpretatoriaus, žvilgsniai paprastai nesutampa (p. 13). Monografijoje Maironiu nesiribota, gausiai cituojami kiti poetai, pradedant Kristijonu Donelaičiu, baigiant šių dienų kūrėjais, peržengiama lingvistinė siena ir drąsiai einama į Latviją, dar drąsiau – į pirmojo komparatyvisto Rasmuso Christiano Rasko Europos lingvistikai atskleistąją Indiją, kuriai, akivaizdu, autorius jaučia ypatingą prielankumą. Kitas minėtojo danų lingvisto tautietis Louisas Hjelmslevas dar XX a. viduryje „Kalbos teorijos prolegomenuose“ yra numatęs vieną svarbią procedūrą, kurią privalo atlikti interpretatorius – tekstą reikia *katalizuoti* (iš gr. καταλύω „atřišu, susilpninu“). Šios procedūros esmė – susilpninti substancinius (matomus) ryšius, kad būtų atskleista giluminė realybė. Monografijos autorius,

nevertodamas šio termino, beveik pažodžiui nusako jo esmę – Maironio poeziją „košti“ per senųjų mitinių-poetinių tradicijų sietą. Taip mąstant, gali ir netgi *privalo* nesutapti skirtingų tyrinėtojų požiūris, priklausantis nuo konkretaus tyrinėtojo lingvistinės ir mitologinės patirties. Todėl išskyla *druidiškas*, daugelį amžių aprėpiantis, teksto suvokimas, plg. Wolfgango Meido, Calwerto Watkinso, Rüdigerio Schmitto ir kitų tyrinėtojų aprašytas keltų ir kitų indoeuropiečių poetinės tradicijos ribas; pagaliau reikia prisiminti, kad ir graikų *filologijos* pradžia atsirado dėl būtinybės interpretuoti išblukusias ir sunkiai suvokiamas Homero eilutes – visiems gerai žinomi Platono ir stoikų apmąstymai atsirado daug vėliau. Jau kelis dešimtmečius neabejojama, kad poetinio teksto prasmė priklauso ne tiek nuo paties poeto teksto, kiek nuo skaitytojo *pasirengimo* suvokti tą tekstą. D. Razausko monografija liudija autorių tokį pasirengimą neabejotinai turint. Tai, kas pasakyta, galioja ir pačiam Maironiui: poetą galėjo veikti, audrinti vaizduotę jo paties atlikti vertimai, pavyzdžiui, senosios indų literatūros tekstai, nors vargu ar Maironis buvo jau susipažinęs su indų kalbomis.

Autorius visiškai teisingai pabrėžia dar vieną (ir gal net pagrindinę) Maironio poetinio regėjimo sudedamąją: poetinį žinojimą, tarsi vidinę akį, reginčią dausus (p. 14): šis žinojimas nėra paralelus moksliniam žinojimui, jų logika skiriasi, tačiau poetinis „dausų regėjimas“ neretai būna netgi gilesnis ir sunkiau pastebimas. Taigi tradicijos nulemta poetinė vaizduotė savo svarba nenusileidžia mokslui.

Maironio perskaitymas dalijamas į 47 paragrafus, jie nejungiami į platesnes temų grupes, nors tai ir nebuvo sunku padaryti, paliekant skaitytojui šią užduotį atlikti pačiam, t. y. skaitytojas verčiamas kurti

pokalbį, diskusiją su poetu (Christianas Stangas dar 1966 m. mokslą apibrėžė kaip dialogą), ir kartu įvardijant, kad siūlomas būtent indoeuropeistinis modelis: aiškiai skiriami *dangiškosios* sferos tekstai (*Medoėgalis, Praamžis Dievas, Dievo karys, Perkūno lietuviai, Žaibai milžinai*), žemiškosios sferos tekstai (*Plati žemė, Nemuno šneka*), viduriniojo pasaulio tekstai (*Lietuvis – qžuolas, Iškiristos girios*), tekstai apie tai, kas yra *anapus ribos* (*Dausų Tėvynė, Dausų regėtojas*), jungiamąja pasaulių grandimi tampa *daina* (§ 39–45). Monografijos autorius gal nė nepastebėjo savo sukurtos *žiedinės* monografijos struktūros: pirmasis paragrafas pavadintas *Šatrijos raganos*, paskutinis – *Dausų regėtojas*, turint galvoje, kad *ragana* ir yra *regėtoja*, tokią etimologiją paremia an. *witch* „ragana“, etimologiškai siejama su vo. *wissen* „žinoti“. Ne vienoje vietoje (pvz., p. 148) yra pabrėžiamas *poetinis žinojimas*: Maironis neabejotinai žinojo tautosakos tekstus, nors vargiai įmanoma, kad jis galėjo skaityti indų kūrinius originalo kalba. Tačiau gerai žinoma, kad poetas, net nemokėdamas kalbos, neretai vien intuicijos galia išverčia geriau negu profesionalus vertėjas. Poetinis regėjimas suartina kūrėją su ką tik minėta demoniška būtybe: *raganą* (projektuojančią sumanymus į ateitį) nuo *poeto* (dainiaus) skiria *žiūrėjimo kryptis*: poeto dėmesys sutelktas ne į ateitį, o į praeitį, kuri archajiškuose suvokimuose (pvz., Homero) plyti prieš akis, palengva dingstanti horizonte (šiandieninis ateities, kaip esančios prieš akis, suvokimas svetimas Homerui). Taigi poetas (šiuo atveju – Maironis) D. Razausko monografijoje būtent yra regintis: iškirstas girias (paprastas mirtingasis jų nemato), sinkretinį praamžį Dievą, vienu metu ir indoeuropietišką (baltišką), ir krikščionišką. Todėl poeto ir poezijos tyrinėtojo siekis, kaip ir reikia tikėtis, sutampa ir tą sutapi-

mą galima įvardyti žodžiu *rekonstrukcija* – tai, ką dainius Maironis nusakė intuityviai, D. Razauskas nusakė eksplacitiškai. Lingvistas kalba apie poetą, tačiau visada reikia atsiminti, kad poetas greičiausiai tų reikšmių, kurias eksplikuoja mokslininkas, netgi nebuvo įtaręs.

Maironio poezijos centre – sudievin-tas karys, asocijuotas su medžiais. Tai, kad Maironis mini ir ąžuolą, ir beržą, nereikia stebėtis – pirmasis aiškiai siejamas su žuvusiu vyru (karžygiu), antrasis su jo motina. Dainius Razauskas, sutikdamas su Brigita Speičyte, mano, kad kario kaip ąžuolo vaizdiny skolin-tas iš Simono Daukanto ir tautosakos. Kadangi monografijos autorius neretai leidžiasi į kur kas gilesnius apibendrinimus, tai išdrįs padaryti ir šių eilučių autorius. ąžuolas – Perkūno medis (plg. lo. *quercus* „ąžuolas“ ir lie. *Perkūnas* – tai ta pati šaknis), o *Perkūnas* – karių dievas. Taigi poetinis atsiminimas gali siekti ne tik lietuvių tautosaką, bet ir indoeuropiečių laikus. Tokią nuomonę paremia penktasis paragrafas, pavadintas *Perkūno lietuviai*, pats lyginimas su Perkūnu gal ir reiškia staigumą, tačiau, panašiai kaip ir 27 puslapyje cituojamame Prano Vaičiailio eilėraštyje, *Ant priešų ėjo kaip baugin-gas griausmas* (tuo kariai panašūs į dievus, plg. pirmojoje *Iliados* knygoje pavaizduotą ant graikų supykusį Apoloną: jis eina kaip tamsiausia naktis žvangindamas strėlėmis). Matyt, su priešus bauginančiu Perkūnu ir *neabejotinai* su jo atstovais žemėje susiję ir priklausantys „antrosios“ (karių) funkcijos atstovams tikriniai vardai, virtę šiuolaikini-mis pavardėmis: *Būgaila*, *Bugvila(s)*. Tai suprantama: karių dievas gyvena ant kalno, važinėja dardančiu vežimu ir laido ugnines strėles. Neabejotiną monografijos vertę sudaro skatinimas pratęsti tyrinėjimus ir svarstymus: tai ir norėtusi dabar daryti. Jeigu *Perkūnas* yra žaibuojantis,

jo globoje esantys kariai turi turėti tokią pačią savybę, t. y. jie yra *žerintys*. Knygos tekstas patraukia tuo, kad skaitytoją užgriūva lavina vaizdinių ir gundantis noras įsiterpti į tekstą, plg. 66 puslapyje apie žerintčius pulkus: *ten už upių plačių žiba mūsų pulkai: / Jie mylimą Lietuvą gina*. Indoeuropiečių karys yra *šviečiantis*, *žerintis*, plg. asmenvardį *Rud-minas*, iš asmenvardžio kilusį kaimo pavadinimą *Lauk-miniškiai*, kuriuose *rud-* / *lauk-* reiškia raudonumą, švytėjimą. Reikia atminti, kad Simoneido epitafijoje, skirtoje graikams, kritusiems Maratone, net ir medai (!) įvardijami auk-su žerintys (*χρυσόφρον Μήδων*). Reikia sutikti su monografijos autoriumi, kad aptariamas vaizdiny greičiau indoeuropietiškas negu krikščioniškas, nepriklausomai nuo paties Maironio intencijos. Tokį teiginį paremia ir *žibančių pulkų* lokalizacija – jie yra *už upių plačių*, liudijančių anapusi-nį buvimą – jie yra mirę, kitapus vandens (kuris taip pat suvokiamas kaip šviečiantis ir gal net *apšviečiantis* kritusius karius, plg. Vladimiro Toporovo darbą apie šventumą kaip *švytėjimą*, šventų vandenų kaip *šviečiančių*, suvokimą). Tiesa, visai kitoje monografijos vietoje (p. 131, išn. 429), nors ir tik išnašoje (gal išnaša pabrėžia, kad čia tik atsargiai keliamo hipotezė?), skaitytojas aptiks puikų ekskursą apie kilmingumo ir švytėjimo (konkrečiai – žibėjimo) santykį: gretinant graikų fiksuotą Ivano Duridanovo aiškintą trakų kalbos žodį *zibythides* pasitelkus lie. *žibutė* „ugnis, spingsulė“: kilmingieji tiesiog galėjo būti *žibutiniai* ar tiesiog *žibučiai*. Nėra jokių abejonių, kad *žibančius pulkus* ir *žibučius Plačios upės* atskiria nuo gyvųjų pasaulio.

Į dangiškąją sferą nukeliama ir Tėvynė. Kodėl Maironis nukelia Tėvynę į dautas (plg. *Milžinų kapai*, *Dausų Tėvynė*)? Maironis įvedė visiškai kitokią paradigmą negu, pavyzdžiui, Antanas Baranauskas:

pastarajam tėvynė yra reali, nors ir priešų apnaikinta, tuo tarpu monografijos autorius pastebi, kad Maironio Tėvynė – tai ne tik gimtosios vietos, artimieji, ne tik šviesūs gimtųjų namų, tėviškės prisiminimai, ne tik asmeniškai sentimentai. Tikroji Tėvynė yra šis tas daugiau – ji yra dvasinės prigimties (p. 74). Šioje monografijoje derėjo prie kai kurių ar net prieš visų eilėraščių nurodyti jų parašymo (ar leidimo) datą: jas nurodžius, aiškėtų maironiškosios *paradigmos*, pakeitusios A. Baranausko paradigmą (jam tėvynė tikrai nebuvo dausoje), įsigalėjimas, o gal ir lūžis.

Dažnai autoriaus tyrinėjimas atsiremia į neabejotinai indoeuropietiškus klodus, nors kalbama apie labai nedidelius tekstus: čia nieko stebėtino nėra, nes poetinis tekstas visose kultūrose pasižymi itin koncentruota raiška. Pavyzdžiui, skyriuje *Plati žemė* (p. 147–148) pripažįstama, kad kalbama apie dvi eilutes (*O, žemė – plati ir tas skundas dangaus / be atbalsio skris per platybę!*). Monografijos dviejų puslapių tekste nagrinėjamas motyvas gali būti pratęstas žemės ir žmogaus ryšio vaizdiniu per labai svarbų *augimo* motyvą ir iš dalies gal netgi paaiškinti *plačios žemės* atsiradimą. *Augimo* (didėjimo) reikšmė yra net tokiuose iš pirmo žvilgsnio kitos kategorijos žodžiuose, kaip *tauta*, *liaudis* ir pan. Jei *tauta* buvo suprantama kaip kraujo ryšiais susietų žmonių grupė (gentis), kurios šaknyje užkoduota *augimo* reikšmė, tai ir žemė, kurioje *tauta* gyvena, taip pat turėtų *plėstis*, būti kiek įmanoma *platesnė*. Apskritai *didėjimo* (kartu – ir *platėjimo*) sąvoka aptinkama visur: tai ne tik Maironio *aukšti valdovai* – pasakymai gali reikšti didumą ūgio prasme (lietuvių tradicijoje stambus vyras ar moteris nebuvo vertinami neigiamai). Besiplečiančios tautos vaizdinys valdė tiek Baranausko, tiek Maironio kūrybą, tačiau dėl labai objektyvių priežas-

čių valdė visiškai skirtingu būdu: pirmasis suprato Tėvynę labai realiai ir apčiuopiamai, tačiau tai buvo visai kitokia Tėvynė, neabejotinai Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė, kurioje nuo Anykščių kalnų matyti Kijevas, tuo tarpu Maironis Tėvynės erdvę kėlė *aukštyn*, į D. Razausko tyrinėjamas dausas. *Aukšti* Trakų pilies valdovai tokie yra todėl, kad juos *užmigdė kapai*, kurie pagal D. Razausko atskleistą Maironio kūrybos logiką yra ne žemėje, o danguje. Tačiau kaip tik Gediminas protėvių deginimo (laidojimo vietoje) Šventaragyje patyrė lemtingą *dangišką* regėjimą.

Kas yra tas, kuris prikelia didvyrius? *Poetas audėjas*. Poeto kaip audėjo mitologemai skiriami keli paragrafai: *Dainų pynės*, *Dainų audos*, *Aušros aukso audimas*. Apskritai *audimo*, *pynimo*, *verpimo* metafora labai gajai, plg. prūsų kalbos *etwierpt* „atleisti“; turima galvoje „atleisti, atpalaiduoti nuodėmes“. Panašiai turėtų būti ir su teksto suvokimu, ir su veiksmiais, kuriuos poetas atlieka su tekstu – jis suaudžia žodžius į tekstą taip, kaip tai daro audėja staklėse. 202 puslapyje cituojamas Maironio posmas (galimas sekimas Aleksandru Puškiniu, išskyrus aptariamą motyvą): *Ne pranašas, aš ne kovot, / Aš ne žmonių mokinti, – / Aš Dievo įkvėptas giedot, / Su lyra giesmes pinti*, kuriam atliepia ištisi ide. tradicijų klodai. Aptačius šias sąsajas, autorius „nusileidžia“ įrodymų pagrindimui į lietuviško kaimo XIX a. pabaigoje buitines scenas, susiedamas (ar tik papildomai susiedamas) su dainų, pasakojimų ir darbo staklėse ar verpiant vienalaikiškumu, ypač pokalėdiniu laikotarpiu ir dar mažo būsimo poeto patirtimi tai regint. Tokia paralelė yra įtikinanti ir paremianti indoeuropiečių tradiciją, tačiau negali būti (ar greičiausiai negali būti) lemiamą, galvoje turint Wolfgango Meido tyrinėjimus, kuriuose kalbama apie poetines atskirų in-

doeuropiečių tradicijų (jas galima nukelti ir į vėlyvuosius indoeuropiečių laikus) paliudytas profesionalių poetų mokyklas. Monografijos autorius tai jaučia cituodamas romėną Nonijų Marceliną, *poesis est textus scriptorum*: juk lo. *textus* padarytas iš veiksmažodžio *texo* „austi, pinti“. Audimas yra *dieviškas veiksma*: reikia atminti dar ir tokius Homero tekstus: dešimtojoje *Odisėjos* giesmėje skaitome: *Taigi sustojo visi ties priėngiu deivės gražkasės / Ir įsi-klausė, kaip Kirkė viduj maloniai dainavo, / Staklėse sau ausdama nemirtingą didžiulį audimą, / Tokį malonų ir gražų, kaip deivės austi temoka*. Audžia staklėse ir Odisėjo laukianti Penelopė. Taigi audimo, iš pirmo žvilgsnio „proziško“ darbo, matyt, visais laikais būta prestižinio, jeigu tai daro deivės ir karalių (konkrečiu atveju – Odisėjo) žmonos (daugiau pavyzdžių žr. p. 215 ir t. t.). Įdomu tai, kad *Iliadoje* Apolono žyniui Chrisui maldaujant atiduoti dukterį Agamemnonas atsako tokiais žodžiais: *Tavo dukters nepaleisiu, turės ji sulaukti senatvės / mano pastogėje Arge, toli nuo savosios tėvynės, / Staklėse man ausdama ir į patalą man atsigulus*.

Pabaigai – apie vieną monografijos dalyką, su kuriuo recenzentas negali sutikti – apie pavardžių rašybą. Įsisiūbavęs ginčas, kaip rašyti pavardes, atėjusias iš tų kalbų, kurios vartoja lotyniškus rašmenis, manyčiau, yra mažų mažiausiai keistas. Mano studijų metais estas ir būsimasis vertėjas iš lietuvių į estų kalbą Ilmaras Vananurmas didžiai stebėdavosi lietuvių noru vietoj *Shakespeare* rašyti *Šekspyras*. Tiesa, žurnalas *Baltistica*, baltistikos korifėjai rašė ir teberašo pavardes originalo kalba. Originalo kalba pavardes pateikia Brigita Speičytė monografijoje *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva* (2012). Perrašymas pagal „tarimą“ prieštarauja etikai: vargu ar patys minimieji „perrašytieji“ norėtų tokio

„perrašymo“. Antra, perrašant pagal tarimą kuriozų beveik neįmanoma išvengti. Pavyzdžiui, kaip interpretuoti gerai žinomo baltų kalbų tyrinėtojo Williama Schmaltiego pavardę? Vienaip – jei gyventų Vokietijoje, kitaip – jei Jungtinėse Amerikos Valstijose? Net ir tada, kai tarimas žinomas, likimas pakiša koją: žymiausias XX a. antrosios pusės keltologas C. Watkinsas kažkodėl vadinamas *Vatkinsu* (turėtų būti bent jau *Votkinsas!*). Tiesa, knygos gale (p. 258–259) pateikiama paminėtų nelietuviškų asmenvardžių rašyba.

D. Razausko knyga turi vieną svarbų bruožą – būdama orientuota į Maironio poezijos regėjimą, ji skatina skaitytojo asociacijas, norą kiekvieną skyrių pratęsti: tai akivaizdus liudijimas, kad plėtėjant istorinės kalbotyros horizontams neišvengiamai plėtės ir Maironio poezijos interpretacijos.

Skirmantas Valentas